

Zdzisław WÓJCIK

Poczucie bezpieczeństwa a niepokój u młodzieży

Wstęp

Znaczenie potrzeby bezpieczeństwa i jej rola w życiu społeczeństw i poszczególnych jednostek znajduje swoje odzwierciedlenie w wielu badaniach naukowych, czy to psychologicznych czy socjologicznych. W hierarchii wartości potrzeba bezpieczeństwa zajmuje wysoką pozycję, a jej uwarunkowania wydają się być bardzo złożone i wieloaspektowe. Zagadnienie bezpieczeństwa jest więc nie tylko problemem cywilizacji, przemian, polityki i międzypaństwowych deklaracji, ale nade wszystko problemem ludzkim, problemem konkretnego człowieka, jego życia i zachowania, a zatem problemem psychologicznym.

Analiza literatury psychologicznej dowodzi, że problem potrzeby bezpieczeństwa należy do ważnych zagadnień teoretycznych. Wiele na ten temat ma do powiedzenia psychologia rozwojowa, która zalicza ją do istotnych elementów prawidłowego funkcjonowania dziecka już od pierwszych chwil jego życia. Jej niezaspokojenie odbija się niekorzystnie na całym rozwoju, rzutując negatywnie na funkcjonowaniu człowieka, ograniczając jego możliwości, sprzyjając nerwicom i innym zaburzeniom osobowości. Adekwatny poziom zaspokajania tej potrzeby u dziecka wpływa na jego charakter, zdrowie psychiczne, postawy, zainteresowania, hierarchię wartości w dorosłym życiu.

Wszyscy chcemy mieć zagwarantowane poczucie bezpieczeństwa, a jednocześnie zdajemy sobie sprawę, że nikt w całej pełni tej potrzeby nam nie zagwarantuje, ani nie zapewni. Próbuje więc tak układać swoje życie, by stąpać po twardym gruncie zapewniając sobie jakąś stabilność i bezpieczeństwo. Choć z zewnętrznej perspektywy wydaje się, że wielu ludzi powinno czuć się bezpiecznie, to jednak odczucie subiektywne nie zawsze jest adekwatne do zewnętrznych przejawów. Mówimy wtedy o poczuciu bezpieczeństwa, czyli jakimś osobistym, własnym i podmiotowym doświadczeniu tej potrzeby. W ten sposób wkraczamy na teren psychologii człowieka, która próbuje opisać i zrozumieć nie tylko na czym to doświadczenie polega, ale także jakie są jego uwarunkowania. Najczęściej wtedy pojawia się pytanie: od czego zależy to poczucie, co sprawiło, że jest ono subiektywnie tak różnie przeżywane i odczuwane, jakie warunki sprawiły, bądź sprawiają, że pod tym względem tak bardzo ludzie się między sobą różnią. I to jest pierwsze pytanie, na które chcemy odpowiedzieć w niniejszej pracy, mianowicie, czy rzeczywiście ludzie różnią się między sobą poczuciem bezpieczeństwa. Żeby na nie odpowiedzieć konieczne są adekwatne narzędzia badawcze. W tym względzie psychologia dopracowała się już wielu teorii i metod, z których propozycja Masłowa i zbu-

dowane w oparciu o nią narzędzia badawcze wydają się być odpowiednie do udzielenia odpowiedzi. Maslow (1964, s. 141) mówi o specyficznym syndromie zaburzonej potrzeby bezpieczeństwa z zablokowaniem możliwości rozwojowych danej osoby. Jedyne wówczas działanie człowieka jest nastawione na zapewnienie sobie poczucia bezpieczeństwa przez kurczowe trzymanie się przeszłości, przyzwyczajień, nawyków, itp. W takiej sytuacji przeżywa on lęk przed ryzykiem, odkrywaniem tego co nieznane. Potrzeba bezpieczeństwa zdaniem Masłowa warunkuje miłość i samorealizację. Brak jej zaspokojenia prowadzi często do konfliktów neurotycznych. Konflikty te są trudne do rozpoznania, czyniąc osobę w nie uwikłaną bezsilną, niosą ze sobą niszczącą siłą. Mimo to świadome przyjęcie konfliktów, choć bolesne może być ważnym doświadczeniem. Im pełniej człowiek zmierzy się ze swymi konfliktami, tym większa będzie jego wewnętrzna siła i wolność. Fałszywy spokój wyrastający z wewnętrznego uspienia, a powodowany utrzymaniem bezpieczeństwa za wszelką cenę, skazuje człowieka na chwiejność i podatność zewnętrznym wpływom otoczenia. Jeśli człowiek w pełni zdaje sobie sprawę ze swej egzystencji, jest w stanie stanąć w obliczu konfliktów wewnętrznych nie tracąc poczucia bezpieczeństwa.

Chcąc jeszcze bardziej pogłębić psychologiczną wiedzę na ten temat, postanowiono skupić się na osobowościowych uwarunkowaniach tego poczucia, a mówiąc precyzyjniej, na tych cechach osobowości, które łączą się z poczuciem bezpieczeństwa. Wydaje się, że istnieje ściśle powiązanie poczucia bezpieczeństwa z lękiem i niepokojem. Dlatego w niniejszym opracowaniu chodzi o zweryfikowanie tego związku. A zatem chodzi o odpowiedź na pytanie o współzależność między poczuciem bezpieczeństwa (jego rodzajem i poziomem) a niepokojem.

Celem niniejszej pracy jest więc psychologiczne pogłębienie zagadnienia poczucia bezpieczeństwa u młodzieży. Wybrano ten okres rozwojowy jako najbardziej interesujący psychologicznie, a z uwagi na sytuację dzisiejszej młodzieży ważny też społecznie. Stąd problem badawczy zawiera się w dwóch pytaniach: czy młodzież różni się poczuciem bezpieczeństwa i jakie czynniki są dla tej potrzeby charakterystyczne; które cechy osobowości łączą się z poczuciem bezpieczeństwa?

W celu odpowiedzi na pytanie dotyczące poziomu potrzeby bezpieczeństwa dokonano badań psychometrycznych. Do określenia poziomu tej zmiennej wybrano Kwestionariusz Poczucia Bezpieczeństwa i Prężności Osobowej (KPB-PO Uchnasta (1997). Mierzy on poczucie bezpieczeństwa w aspekcie bliskości, stabilności, zaufania do siebie, z wyróżnieniem syndromu poczucia bezpieczeństwa i jego braku. Drugą metodą do określenia wyznaczników osobowościowych poczucia bezpieczeństwa jest Kwestionariusz Osobowości Cattella. Wybrano tę właśnie metodę, ponieważ wśród 16 czynników osobowości, które ona mierzy, niektóre służą do określenia tzw. czynnika II stopnia – lęku.

Badaniami objęto 150 osób w wieku 19–22 lat. Praca zawiera trzy paragrafy. W pierwszym omówiono teoretyczne aspekty potrzeby bezpieczeństwa. Drugi prezentuje procedurę badawczą, a więc opis metod, celu, pytań i hipotez badawczych oraz próbki badawczą. Paragraf trzeci zawiera wyniki badań empirycznych i ich analizę jakościową i ilościową. Zakończenie i podsumowanie jest próbą uogólnienia uzyskanych wyników.

Teoretyczne aspekty problematyki syndromu poczucia bezpieczeństwa w ujęciu A. Masłowa

Maslow (1990) w swojej teorii osobowości i motywacji przyjmuje pewne kryterium oceny życia jednostki – syndrom poczucia bezpieczeństwa i syndrom braku poczucia bezpieczeństwa.

Pojęcie syndromu i jego funkcja w osobowości

Termin „syndrom” stosowany jest w medycynie na oznaczenie zespołu objawów, które zwykle współwystępują i dlatego otrzymują jednolitą nazwę. W medycynie jest on często używany w znaczeniu czysto sumarycznym jako lista objawów, a nie zorganizowana ustrukturalizowana grupa wzajemnie od siebie zależnych objawów. Pojęcie syndromu osobowości do literatury psychologicznej wprowadził Maslow (1990) określając go jako „ustrukturalizowany, zorganizowany zbiór pozornie różnych, specyficznych jakości (zachowań, myśli, impulsów do działania, postrzeżeń itd.), które jednak po dokładniejszym zbadaniu wykazują pewien wspólny mianownik, który można różnie określić – jako podobne znaczenie dynamiczne, sposób ekspresji, posmak, funkcję czy cel” (Maslow 1990, s. 397). Te specyficzne jakości mają to samo źródło, funkcję czy cel są wymienne i mogą być rzeczywiście uważane za swoje psychologiczne synonimy (wszystkie „mówią to samo”). Na przykład napady złości u jednego dziecka i moczenie się u innego mogą mieć to samo źródło, tj. odrzucenie i mogą być próbami osiągnięcia tego samego celu, którym jest zwrócenie uwagi na siebie czy zyskanie miłości ze strony matki. W syndromie mamy do czynienia z grupą uczuć i zachowań, które wydają się różne behawioralnie, albo przynajmniej mają różne nazwy, ale zachodzą na siebie, splatają się, zależą od siebie... (Maslow, 1990, s. 397). Omawiając syndrom osobowości charakteryzujemy dwa specyficzne zachowania należące do tego samego syndromu, jeśli ich cele instrumentalne ze względu na jakiś problem są takie same. Syndrom osobowości, według Masłowa (1990, s. 402) cechuje:

- wymiennność,
- uwarunkowanie okrężne,
- tendencja do opierania się zmianom,
- względna stałość,
- wewnętrzna spójność.

Wymiennność symptomów – oznacza, że dwa behawioralnie różne elementy lub symptomy, mające ten sam cel mogą się wzajemnie zastępować, mogą spełniać to samo zadanie, mogą mieć równe prawdopodobieństwo wystąpienia czy też można je przewidywać z równym prawdopodobieństwem czy pewnością. Tak więc, wszystkie formy ekspresji behawioralnej osób charakteryzujących się poczuciem bezpieczeństwa są wymienne w tym sensie, że wszystkie wyrażają to samo, to znaczy poczucie bezpieczeństwa. W odniesieniu do przypadku, o którym wiemy jedynie to, że cechuje go poczucie bezpieczeństwa można przewidywać z dużą pewnością, że będzie on w pewnym stopniu wyrażał życzliwość, czy też zainteresowanie społeczne; ale nie można przewidzieć, jakie

dokładnie przybierze to formy. Takie równoważne objawy czy też formy ekspresji nazywać można wymienialnymi (Maslow, 1990, s. 402).

Uwarunkowanie okżeń symptomów jest to próba opisanie ciągłego strumienia interakcji dynamicznych wewnątrz syndromu. Jakiś element pobudza każdy inny element w pewien sposób i z kolei pobudzany jest przez wszystkie inne elementy, przy czym cała czynność zachodzi w sposób równoczesny (Maslow, 1990, s. 403). Oznacza to, że osoba może próbować zapewnić sobie bezpieczeństwo, przyjmując postawę władczą i wyniosłą. Nie przyjęłaby takiej postawy, gdyby nie czuła się odrzucona i nie lubiana (mało bezpieczna). Ale właśnie taka postawa powoduje, że ludzie jeszcze bardziej jej nie lubią, co z kolei wzmacnia w niej potrzebę wyższości (Maslow, 1990).

Tendencja do opierania się zmianom – dobrze zorganizowany syndrom poczucia bezpieczeństwa wykazuje tendencję do opierania się zmianom lub do utrzymywania się bez względu na poziom poczucia bezpieczeństwa. Jego podwyższenie lub obniżenie jest trudne. Zarówno u osób zdrowych jak i chorych, stwierdza się pewną tendencję do kurczowego trzymania się określonego stylu życia. Osoba, która jest skłonna wierzyć, że wszyscy ludzie są zasadniczo dobrzy, ujawnia taki sam opór przez zmianę tego przekonania jak osoba, która wierzy, że ludzie są zasadniczo źli (Maslow, 1990, s. 404).

Względna stałość syndromu – syndromy mogą niekiedy utrzymywać względną stałość w najbardziej nieoczekiwanych warunkach zmian zewnętrznych. I tak zmiany w syndromie poczucia bezpieczeństwa pozostają w ogromnej dysproporcji do zmian w otoczeniu, a niekiedy wydaje się, że nie pojawiają się prawie zmiany osobowości (Maslow, 1990, s. 404). Jeśli jednak zmiana poziomu zostanie wymuszona, to często obserwuje się, że taka zmiana jest tylko okresowa. Śmierć kogoś bliskiego, ruina finansowa i każde inne równie podstawowe doświadczenia traumatyczne, mogą pozbawić jednostkę równowagi na jakiś czas, ale zazwyczaj wraca do tej równowagi prawie całkowicie. Tylko chronicznie zła sytuacja zewnętrzna lub interpersonalna może stwarzać utrwalone zmiany w zdrowej strukturze charakteru (Maslow, 1990).

Wewnętrzna spójność syndromu – syndrom poczucia bezpieczeństwa ma też tendencję do wewnętrznej spójności i to sprawia, że osoba pozbawiona poczucia bezpieczeństwa ma tendencję do pełniejszego i bardziej konsekwentnego braku poczucia bezpieczeństwa, a osoba o wysokiej samoocenie ma tendencję do większej konsekwencji w swojej wysokiej samoocenie.

Obok wyżej wymienionych tendencji zachowawczych istnieje przynajmniej jedna przeciwna im siła wywodząca się z wewnętrznej dynamiki syndromu, która sprzyja raczej zmianie niż stałości. Jest to tendencja osób pozbawionych poczucia bezpieczeństwa do osiągnięcia skrajnego poziomu braku bezpieczeństwa oraz osób o wyraźnym poczuciu bezpieczeństwa do osiągnięcia skrajnie wysokiego poziomu poczucia bezpieczeństwa. Osoby pozbawione poczucia bezpieczeństwa są nieco bardziej skłonne odbierać każdy zewnętrzny wpływ, każdy działający na organizm bodziec jako sygnał zagrożenia niż bezpieczeństwa (Maslow, 1990).

Cechy poczucia bezpieczeństwa i jego braku

Maslow uzasadnia wprowadzenie pojęcia syndromu poczucia bezpieczeństwa i braku poczucia bezpieczeństwa sugerując, że trzeba badać jego rolę dla całej osobowości. Odwołując się do swojej koncepcji hierarchii potrzeb Maslow podał 14 symptomów

syndromu poczucia bezpieczeństwa (por. Uchnast, 1990). Pierwsze trzy symptomy uznał jako źródła syndromu poczucia bezpieczeństwa – poczucia niebezpieczeństwa. Istotne cechy dla syndromu poczucia bezpieczeństwa są następujące:

- poczucie bycia lubianym, akceptowanym, traktowanym serdecznie;
- poczucie przynależności, bycia w świecie jak u siebie, bycia na własnym miejscu, zajmowania swego miejsca grupie;
- poczucie bezpieczeństwa, poczucie zaufania do siebie.

Pozostałe jedenaście symptomów – to cechy uzupełniające, cechy wtórne, tzn. skutki udaremnienia lub zaspokojenia pierwotnych trzech źródłowych potrzeb. Zalicza się do nich w przypadku syndromu poczucia bezpieczeństwa cechy mające charakter głębokich charakterologicznych postaw (symptomy), takie jak:

- spostrzeganie świata i życia jako czegoś przyjemnego, przyjacielskiego, życzliwego i serdecznego;
- spostrzeganie innych jako istoty z natury dobre, miłe, przyjacielskie życzliwe i serdeczne;
- uczucie przyjaźni i zaufania do innych, mało wrogości a raczej tolerancja w stosunku do innych, spontaniczne wyrazy serdeczności;
- optymistyczne nastawienie, przewidywanie pomyślnych wydarzeń;
- spontaniczność w funkcjonowaniu, zdolność do ukierunkowania się na świat i innych niż na własne „ja”;
- akceptacja siebie i własnej impulsywności.

Zalicza się także skłonności do reaktywnych zachowań (symptomy), takie jak:

- poczucie zadowolenia i osobistego szczęścia;
- poczucie wyciszenia się i spokoju, relaksu, bezkonfliktowości, emocjonalnej stabilności;
- brak neurotycznych czy psychotycznych zachowań, realistyczne radzenie sobie w życiu;
- gotowość do współpracy, zainteresowanie innymi, sympatia;

Syndrom zaburzonej potrzeby poczucia bezpieczeństwa został ujęty przez Masłowa jako przeciwstawny do adekwatnego poczucia bezpieczeństwa także w formie 14 symptomów (por. Uchnast, 1990, s. 96). Istotne cechy dla syndromu braku poczucia bezpieczeństwa to:

- poczucie braku akceptacji, bycia odrzuconym, niekochanym, traktowanym z chłodem i bez uczuć życzliwości, bycia pogardzanym, nienawidzonym;
- poczucie izolacji, wyobcowania, samotności, poczucie wyodrębnienia się, jedyność;
- stałe poczucie niepokoju, zagrożenia i możliwości niebezpieczeństwa;

Natomiast cechami wtórnymi syndromu braku poczucia bezpieczeństwa mającymi charakter głębokich charakterologicznych postaw (symptomów) są:

- spostrzeganie świata i życia jako czegoś niebezpiecznego i wrogiego;
- spostrzeganie innych jako istoty z natury złe, złośliwe i egoistyczne, jako niebezpieczne, przesadne i nienawistne;
- poczucie braku zaufania, niechęci i zazdrości względem innych;
- pesymistyczne nastawienie do świata, przewidywanie tego co najgorsze;
- tendencje do kompulsywnego analizowania swych przeżyć i odczuć;
- poczucie zniechęcenia, winy, wstydu i grzeszności.

Zalicza się także skłonności do reaktywnych zachowań (symptomy), takie jak:

- skłonność do pocucia niezadowolenia i zawiedzenia;
- pocucie napięcia, pobudzenia i stanu konfliktu, co przejawia się w ogólnej „nerwowości”;
- zaburzenia w zakresie oceny samego siebie;
- stała potrzeba zapewnienia sobie pocucia bezpieczeństwa, neurotyczne tendencje do postaw obronnych, ucieczki skłonności do zachowań psychotycznych;
- tendencje do zachowań samolubnych egocentrycznych, indywidualistycznych.

Bezpieczeństwo i rozwój

Potrzeba bezpieczeństwa zdaniem Masłowa (1964) jest pierwotną i podstawową potrzebą psychiczną, której zaspokojenie warunkuje normalne funkcjonowanie i rozwój psychiczny. Zaspokojenie tej potrzeby u dzieci we wczesnym okresie rozwojowym uzależnione jest od tego, w jakim stopniu świat, w którym dziecko żyje, jest dla niego względnie stabilnym, uporządkowanym, zorganizowanym, albo jest światem, w którym dziecko może mieć pocucie życzliwej afirmacji ze strony innych i bycie przez nich zrozumianym, światem godnym zaufania, na który może liczyć mimo jego zmienności. Zaspokojenie potrzeb bezpieczeństwa, przynależności i miłości oraz szacunku w dzieciństwie i okresie dojrzewania powoduje, że u człowieka kształtuje się syndrom pocucia bezpieczeństwa. Wówczas samo zaspokojenie potrzeb podstawowych nie wystarcza. W miarę pojawiania potrzeb wyższych człowiek stoi przed dylematem bezpieczeństwo – rozwój. W osobowości tych ludzi istnieje tendencja wzrostu rozwoju w kierunku samoaktualizacji, pełnej indywidualności. Człowiek z syndromem pocucia bezpieczeństwa nastawiony jest na rozwój, dąży ku przyszłości, bo pociągają go wartości, które Masłow nazywa metapotrzebami (Masłow, 1990, s. 193). Taki człowiek zdaniem Masłowa (1990) dąży do wydobywania na zewnątrz swojej wrodzonej natury, dąży do uniezależnienia się od otoczenia. Jednocześnie jest to człowiek bardziej autonomiczny, kierujący sam sobą, który dąży do uzyskania wyższych wartości: dobra, piękna, to człowiek samorealizujący. Ludzie samorealizujący się zdają się spełniać swoje możliwości i robić to do czego są zdolni najlepiej jak potrafią, co przypomina wezwanie Nietzschego: „stań się tym, kim jesteś”. Są ludźmi, którzy rozwinęli się lub rozwijają tak, by osiągnąć pełną miarę to, do czego są zdolni (Masłow, 1990, s. 213–214). W sytuacji, gdy potrzeba bezpieczeństwa, przynależności i miłości i szacunku nie została zaspokojona w dzieciństwie i młodości tj. na tyle, by dana osoba mogła rozwijać potrzeby wyższe, kształtuje się, zdaniem Masłowa, specyficzny syndrom zaburzonej potrzeby pocucia bezpieczeństwa z jednoczesnym zablokowaniem możliwości rozwojowych danej osoby. Dominującym celem życiowym staje się wówczas troska o zapewnienie sobie pocucia bezpieczeństwa i może ona wyrażać się w ciągłym zabezpieczaniu „status quo” i kurczowym trzymaniu się przeszłości (Masłow, 1964, s. 141). Jednostka w swoim zachowaniu zwraca się ku zabezpieczeniu owych niedoborów, manipulując elementami środowiska w taki sposób, aby potrzeby podstawowe zostały zaspokojone.

Program własnych badań empirycznych

Kolejna część zawiera określenie problemu badawczego pracy, który jest sformułowany w pytaniach i hipotezach badawczych, a także opis zastosowanych metod psy-

chometrycznych, sposób przeprowadzenia badań oraz charakterystykę próbki badawczej.

Problem badawczy – pytania i hipotezy

W części teoretycznej próbowano wykazać, że poczucie bezpieczeństwa jest bardzo ważnym elementem prawidłowego rozwoju i funkcjonowania człowieka. Jest według Maslowa pierwotną i podstawową potrzebą psychiczną, a jej zaspokojenie warunkuje możliwość zaspokojenia innych potrzeb jednostki. Najlepiej znaczenie adekwatnego zaspokajania tej potrzeby można zaobserwować u dzieci. Dzieje się tak dlatego, iż dzieci nie hamują reakcji na zagrożenie w przeciwieństwie do dorosłych, którzy ukrywają je za wszelką cenę. U małych dzieci obserwuje się także bardziej bezpośrednie reakcje na różne zagrożenia i niebezpieczeństwa. Nawet niegroźnemu bólowi może towarzyszyć lęk, nocne koszmary, potrzeba opieki i wsparcia. Wskaźnikiem potrzeby bezpieczeństwa jest także skłonność do niezakłóconego porządku lub rytmu. Człowiek pragnie, by świat był uporządkowany, sprawiedliwy, przewidywalny. Nieprawidłowość, nieuczciwość wywołują poczucie lęku i braku bezpieczeństwa. Szczególnie wyraźnie widać to właśnie u dzieci, które potraktowane w ich odczuciu niesprawiedliwie, przewartościowują obraz świata jako niegodny zaufania, pozbawiony bezpieczeństwa.

O ile jednak problematyka znaczenia i roli potrzeby bezpieczeństwa w dzieciństwie jest dość obszernie opisana w literaturze naukowej, o tyle okres wchodzenia w dorosłość, czy też sama dorosłość takich analiz też się domaga. Chodzi bowiem o to, by próbować nakreślić jakiś obraz dojrzałego, optymalnego funkcjonowania człowieka. Tymczasem moment osiągnięcia pełnej dojrzałości osobowej nie został jednoznacznie określony. Umieszcza się go tuż po okresie dojrzewania w osiemnastym roku życia, odsuwa do lat 21–25. Są autorzy skłonni mówić o ukształtowanej osobowości dopiero w wieku dojrzałym, a nawet u kresu życia. Większość jednak teorii, które próbują ustalić kryteria dojrzałej osobowości zwraca przy tym uwagę na znaczenie poczucia bezpieczeństwa. Przyjmuje się, że faza funkcjonowania osobowości dojrzałej tworzy się zazwyczaj między latami 18–25. „Ja” dysponuje już dużą autonomią wobec dynamizmów pierwotnych oraz obiektywizującymi i wartościującymi dynamizmami wyższego rzędu. Ma zatem wszystkie niezbędne warunki do dojrzałego funkcjonowania. Na tle struktur tworzących wymienione dynamizmy uzyskuje swą podstawową tożsamość, jest zdolne do samookreślenia przez wybór identyfikacji. Dysponuje wystarczającymi danymi orientującymi siłą do autonomicznej kontroli. Rozpoczyna się czas samorealizacji przez przekształcanie świata i własnej osobowości. Osobowość zaczyna tworzyć zintegrowaną postać dynamizmów powiązanych z „ja” i zhierarchizowanych zgodnie z jego identyfikacjami i wyborami. Dalszy rozwój to wzbogacanie dojrzałej osobowości nowymi elementami treściowymi i aktualizacja identyfikacji „ja” w konkretnej rzeczywistości. Dzięki tej ostatniej deklaratywne pierwotnie identyfikacje odbijają się stopniowo w funkcjonowaniu wszystkich podstruktur osobowości, a w konsekwencji w określonych relacjach między jednostką i światem zewnętrznym oraz dokonywanych w nim zmian (Chłopkiewicz, 1980, s. 146–147).

Tak nakreślony obraz dojrzałej osobowości jest oczywiście jakimś wzorem, pewnym ideałem. Tymczasem sam proces rozwoju i kształtowania osobowości napotyka na wielorakie trudności i uwarunkowany jest wieloma czynnikami. Wydaje się, że zasadni-

czo potrzeby bezpieczeństwa u zdrowego i szczęśliwego dorosłego człowieka w kręgu naszej kultury powinny być, ogólnie rzecz biorąc, zaspokojone. Wiele jednak wskazuje na to, że daleko nam jeszcze do społeczeństwa sprawnie funkcjonującego, które by zapewniło swym członkom wystarczające poczucie bezpieczeństwa. Zupełnie jasno widać jego brak u osób neurotycznych, czy przegranych ekonomicznie lub społecznie. Poza tymi krańcowymi sytuacjami potrzeba bezpieczeństwa, szczególnie u młodzieży, przejawia się poprzez poszukiwanie stałej i satysfakcjonującej pracy, podnoszenie standardu życiowego, pragnienie samoakceptacji, aprobaty społecznej, miłości, samorealizacji, itp. Wiadomo, że fundamentem, na którym buduje się zdrowe życie psychiczno-społeczne jest pierwotnie adekwatny poziom zaspokojenia potrzeby bezpieczeństwa u dziecka przez rodziców czy opiekunów, a w późniejszym okresie przez przynależność do grup rówieśniczych. W wieku dorastania młody człowiek pragnie samodzielności i poczucia odpowiedzialności za własny los. Poziom zaspokajania potrzeby bezpieczeństwa ma wpływ na rozwój osobowości młodej osoby, na jej postawy, wartości, gusty, a także na odczuwanie takich emocji, jak: szczęście, radość, zadowolenie, uniesienie, zachwyt. Tak więc poczucie bezpieczeństwa jako element osobowości, spełnia w niej swoją ważną funkcję.

Żeby przyjąć powyższe opinie nie wystarczą tylko teorie psychologiczne, czy też obserwacja, konieczne są także systematyczne badania. Dzięki nim można odpowiedzieć na bardziej szczegółowe pytania, wnikając głębiej w strukturę i dynamikę samej osobowości. Jedną z dróg badawczych może być poszukiwanie zależności między poczuciem bezpieczeństwa a różnymi cechami osobowości. Wydaje się, że poczucie bezpieczeństwa łączy się przede wszystkim z tymi cechami, które wyznaczają dojrzałą emocjonalność, a tam gdzie ta potrzeba nie jest zaspokojona, łączą się z emocjonalnością niedojrzałą, źle funkcjonującą, z różnymi objawami lęku i niepokoju. W związku z tym można bardziej precyzyjnie określić pytania problemowe i hipotezy robocze.

Problem niniejszej pracy ujęto zatem w formie następujących pytań badawczych:

Czy młodzież różni się poziomem poczucia bezpieczeństwa między sobą?

Jaka jest zależność pomiędzy poczuciem bezpieczeństwa a tymi cechami osobowości, które wyznaczają lęk?

Literatura z tego tematu oraz obserwacja pozwalają wysunąć hipotezy robocze. Uzasadnionym wydaje się przypuszczenie o różnorodności poziomu poczucia bezpieczeństwa u każdego człowieka, a więc i u młodzieży. Zakłada się także, że istnieje współzależność między poczuciem bezpieczeństwa a podstawowymi cechami osobowości, wśród których cechy wskazujące na niepokój mają szczególne znaczenie. Skoro bowiem potrzeba bezpieczeństwa odgrywa ważną rolę w funkcjonowaniu osobowości, musi być związana z wieloma cechami, zwłaszcza dotyczącymi sfery emocjonalnej. W tym względzie zakładamy, że niskie poczucie bezpieczeństwa łączy się z podwyższonym lękiem.

Metody badawcze

Do przeprowadzenia badań empirycznych wybrano metody pozwalające na znalezienie odpowiedzi na wyżej postawione pytania badawcze i weryfikację hipotez roboczych. W celu rozwiązania podjętego w niniejszej pracy problemu, dokonano wyboru

następujących metod badawczych: Kwestionariusz (KPB-PO) oraz Kwestionariusz osobowości Cattella (PF-16).

Uchnasta Kwestionariusz Poczucia Bezpieczeństwa i Prężności Osobowej (KPB-PO)

Kwestionariusz Poczucia Bezpieczeństwa jest czynnikową wersją Masłowa „Security-Insecurity Inventory” (por. Uchnast, 1999). Ostatnia wersja KPB z roku 1997 została zmieniona w stosunku do poprzedniej poprzez wprowadzenie 14 itemów J. Blocka Skali prężności-ego (ER-89) i ujednolicenie sposobu udzielania odpowiedzi na 5-stopniowej skali: „zawsze prawdziwe”, „raczej prawdziwe”, „nie jestem zdecydowany”, „raczej fałszywe”, „zawsze fałszywe”. Zastosowanie metody wielokrotnej regresji liniowej między wynikami uzyskanymi w poszczególnych czynnikach KPB a wynikiem w Skali prężności-ego stało u podstaw opracowania przez Uchnastę formuły równania regresyjnego, według której obliczył wskaźniki prężności osobowej (PO) jako syntetyzującego wymiaru KPB-PO, jako afektywno-motywacyjny wyznacznik dobrego funkcjonowania w zmiennych warunkach życia, stanu zdrowia psychologicznego i dynamiki tendencji rozwojowych (por. Uchnast, 1997). Ostatecznie zatem dane ilościowe uzyskane z badań za pomocą KPB-PO pozwoliły autorowi określić poziom nasilenia pięciu następujących zmiennych psychometrycznych.

(1) B1 – czynnik bliskości:

Wysokie wyniki wskazują na względnie dobre zaspokojenie potrzeby przynależności i osobistej więzi z najbliższym otoczeniem, poczucie bliskości i otwartości na bezpośrednie kontakty z otoczeniem. Niskie wyniki są przejawem braku poczucia akceptacji ze strony bliskich osób, bycia izolowanym, poczucia wyobcowania i braku ufności.

(2) St – czynnik stabilności:

Wysokie wyniki wskazują na względnie dobre zaspokojenie potrzeby bezpiecznego funkcjonowania w codziennym życiu, zdolność do zapewnienia sobie możliwie uporządkowanego funkcjonowania, możliwości przewidywania i wpływu na bieg zdarzeń i spraw, w których się uczestniczy. Niskie wyniki świadczą o poczuciu napięcia, chwiejności, przypadkowości, chaotyczności i uogólnionym niepokoju.

(3) Zs – czynnik zaufania do siebie:

Wysokie wyniki są przejawem względnie dobrego zaspokojenia potrzeby szacunku do siebie, poczucia kompetencji, wewnętrznej spójności, afirmacji własnej indywidualności, osobistych preferencji i zaufania do umiejętności radzenia sobie w życiu we właściwy dla siebie sposób. Niskie wyniki wskazują na poczucie niepewności, onieśmienia, zniechęcenia, poczucie niższości, tendencje do kompulsywnego analizowania własnych przeżyć.

(4) PB – uśredniony wskaźnik poczucia bezpieczeństwa:

Wysokie wyniki świadczą o względnie dobrym zaspokojeniu podstawowych potrzeb psychicznych i motywacyjnych predyspozycjach do spontanicznej samoaktualizacji; dbałości o dobre samopoczucie, odpowiednią pozycję w otoczeniu oraz efektywne wykorzystanie własnych sprawności i uzdolnień do skutecznego radzenia sobie z realizacją ważnych dla siebie zadań życiowych. Niskie wyniki wskazują na nasilenie się tendencji neurotycznych, zaburzeń w zakresie dobrego samopoczucia, trudności w przystosowaniu się, konfliktowości itp.

(5) PE – prężność-ego:

Wysokie wyniki wskazują na znajomość motywów własnego zachowania, łatwość

w nawiązywaniu bliskich relacji z innymi, poczucie pewności siebie, spokojny sposób bycia, umiejętność dostrzegania tego, co jest istotne w danej sytuacji czy też w relacjach międzyludzkich, gotowość do odpowiedzialnego angażowania się w sytuacje nowe, podejmowanie ryzyka, skłonność do zachowań autonomicznych. Niskie wyniki wskazują na niedostateczne umiejętności przystosowania się w sytuacjach stresu, poczucie niepewności i małej kompetencji w radzeniu sobie w sytuacjach nowych i zaskakujących, skłonność do zamartwiania się i niepokoju, odczuwanie bycia pokrzywdzonym przez życie i brak poczucia sensu życia.

(6) PO – prężność osobowa:

Wysoki poziom PO wskazuje na poczucie bliskości i zaufania w stosunku do innych, otwartość na sprawy bieżące i odpowiedzialne angażowanie się w nie; zdolność do dostrzegania się i zharmonizowania własnych pragnień i dążeń odpowiednio z własnymi sprawnościami oraz aktualnymi i przewidywaniami zewnętrznymi uwarunkowaniami; zdolność do zachowania spokoju i „przytomności umysłu”, skutecznej regulacji własnej afektywnej impulsywności oraz motywacyjnych napięć i nacisków odpowiednio do możliwości i ograniczeń psychospołecznych; poczucie zadowolenia z życia, śmiałość, odwaga, poczucie kompetencji i siły, gotowość do podejmowania ryzyka; zdolność do szybkiego odzyskiwania równowagi emocjonalnej w sytuacjach nowych i trudnych.

Osoba badana zaznacza swe ustosunkowanie do poszczególnych stwierdzeń KPB-PE na pięciostopniowej skali: zupełnie fałszywe (0), raczej fałszywe (1), nie jestem zdecydowany (2), raczej prawdziwe (3), zupełnie prawdziwe (4).

Współczynniki rzetelności–stałości (r Spearmana) danych z KPB-PE, uzyskanych od 51 studentek i 23 studentów z dwu badań, z których drugie przeprowadzono po trzech tygodniach, są stosunkowo bardzo wysokie: B1 $r_{tt}=0.90$; St $r_{tt}=0.84$; Zs $r_{tt}=0.87$; PBrtt=0.92; PE=0.76. Wskaźniki statystycznej współzmienności trzech podstawowych czynników poczucia bezpieczeństwa, są niewątpliwie wysokie, gdyż czynniki te zostały wyodrębnione za pomocą metody Varimax dla zmiennych współzależnych (por. Uchnast, 1997b).

Współczynnik rzetelności–stałości (r Spearmana) wskaźnika prężności osobowej (PO) obliczonego z danych uzyskanych od 51 studentek i 23 studentów z dwu badań, z których drugie przeprowadzono po trzech tygodniach, jest stosunkowo bardzo wysoki: PO $r=0.84$. Natomiast wartość psychometryczną prężności osobowej (PO) w stosunku do „czystej” miary prężności-ego (PE) określa nie tylko stosunkowo wysoki wskaźnik ich współzmienności ($r=0.34$), ale również znacznie wyższe wskaźniki korelacji PO z pozostałymi czynnikami KPB-PE.

Kwestionariusz Osobowości Cattella (PF-16)

Kwestionariusz osobowości (polska przeróbka The Sixteen Personality Factor Questionnaire) opracowany został przez Cattella i adaptowany dla polskiej populacji przez M. Choynowskiego i M. Nowakowską. Nowakowska (1970) omówiła wiele zagadnień związanych z adaptacją testu, a przede wszystkim problem jego rzetelności, i przeprowadziła analizę czynnikową.

Kwestionariusz opiera się na czynnikowej koncepcji osobowości, zaproponowanej przez Cattella. Najogólniej można powiedzieć, że Cattell na podstawie analizy czynnikowej ustalił 16 dwubiegunowych czynników, które mogą reprezentować w przybliżeniu strukturę osobowości. Teoretycznie przyjmuje się w analizie czynnikowej, że poszcze-

gólne czynniki są wzajemnie niezależne (ortogonalne), chociaż Cattell dopuszcza pewną zależność poszczególnych skal (skale ukośne). Kwestionariusz osobowości składa się z 305 pytań (w tym 2 tzw. buforowe), które mierzą 16 czynników, czyli cech osobowości. Na każdy czynnik przypada w polskiej przeróbce od 18 do 20 pytań. Każde pytanie należy tylko do jednego czynnika. Badany na ogół nie zdaje sobie sprawy, do jakiego czynnika odnosi się dane pytanie, dlatego stosunkowo trudno jest zafałszować odpowiedzi, a w związku z tym profil osobowości. Ażeby można było porównywać poszczególne wymiary, wyniki „surowe” przelicza się na wyniki standaryzowane, tzw. steny. Wynik powyżej średniego stenu oznacza się znakiem plus, a poniżej – znakiem minus.

Kwestionariusz osobowości i sama strategia badań tego typu, oprócz wielu słabych stron (por. Nowakowska, 1971), posiada także duże walory, gdyż dostarcza informacji na temat podstawowych wymiarów osobowości (por. Sanocki, 1986, s. 214–215).

W latach 1953–1963 dokonano polskiej adaptacji 16-PF. Na podstawie wyników badania 370 osób obliczono współczynniki mocy dyskryminacyjnej poszczególnych pozycji, skorygowano klucze dla poszczególnych skal oraz ustalono odpowiednie wskaźniki ich wewnętrznej zgodności. Lista pozycji uległa nieznacznemu skróceniu (do 305 pytań). Współczynniki wewnętrznej zgodności skal oraz stałości były zbliżone do danych oryginalnych. Skorygowane skale pozwalały na lepsze różnicowanie porównywanych grup (30 neurasteników i normalnych). Z kolei wykonano na wynikach 130 studentów i 30 neurasteników analizę czynnikową, która miała określić stopień niezależności poszczególnych skal. Doprowadziła ona także do wyodrębnienia sześciu czynników II stopnia (por. Nowakowska, 1971).

Próbka badawcza i przebieg badań

W celu odpowiedzi na pytania problemowe, postanowiono zbadać psychologicznie grupę młodzieży pierwszych lat studiów. Wydaje się, iż taka próbka badawcza pozwala na uzyskanie rzetelnych odpowiedzi ze względu na poziom możliwości dotyczących znajomości samego siebie, własnej osoby, samoświadomości, oraz dynamiki osobowości związanej z wiekiem badanych.

Próbka badawcza została dobrana losowo spośród młodzieży studenckiej Częstochowy. Badania składały się z kilku etapów. Pierwszy polegał na zapoznaniu młodzieży z celem i formą badań. Drugi przygotowywał młodzież do konkretnych kroków badawczych. Przedstawiono instrukcję badawczą, zaakcentowano naukowy cel badania. Dla zapewnienia optymalnych warunków badań zastosowano anonimowość w wypełnianiu arkuszy testu. Próbka badawcza liczyła 150 osób. Badania przeprowadzono w 1997 roku.

Tabela 1. Liczebność badanych

Płeć	Liczebność (N)	(%)
Kobiety	80	53.3
Mężczyźni	70	46.7
Razem	150	100

Liczebność badanych (N=150) jest na tyle wystarczająca, by można dokonać ostrożnych uogólnień.

Tabela 2. Wiek badanych

Płeć	19–20	21–22	(%)
Kobiety	35	45	53.3
Mężczyźni	40	30	46.7
Razem	75	75	100

Należy zaznaczyć, że badania były przeprowadzone w ramach własnego programu, który dotyczył weryfikacji założeń teoretycznych psychologii humanistycznej z uwagi na poszukiwanie dojrzałych przejawów funkcjonowania osobowości.

3. Wyniki badań psychometrycznych

W tej części pracy chodzi o sprawdzenie hipotez badawczych. Wychodzimy tutaj od problemu, który zalicza się do problemów istotnościowych. Chodzi w nim o to, jakie zmienne niezależne są istotne dla danej zmiennej zależnej Y? W prezentowanej pracy sprawdzamy, jakie zmienne niezależne są istotne dla zmiennej zależnej, którą jest tutaj poczucie bezpieczeństwa u młodzieży. Jako że z uzasadnienia problemu badawczego wynika, że zawężamy poszukiwanie zmiennych niezależnych do wybranych cech osobowości, stąd kolejne kroki badawcze obejmują:

- określenie poziomu zmiennej zależnej Y – poczucie bezpieczeństwa u młodzieży i dobranie dwóch grup osób różniących się co do wartości tej zmiennej, jakie przyjmuje ona dla osób w Kwestionariuszu KPB-PO,
- pomiar wskaźników osobowościowych w grupach wcześniej wyodrębnionych (Kwestionariusz Cattella),
- usystematyzowanie danych,
- wyprowadzenie wniosków i interpretacja danych.

Wyniki badań przedstawiane są w tabelach. Kolejno omawiane tabele zawierają: wyniki średnie (średnia arytmetyczna – M), odchylenia standardowe (S), wartość różnicy między średnimi (t) oraz poziom ufności dla istotności różnic (p). Jako różnicę istotną statystycznie przyjęto poziom „p” równy lub mniejszy od 0.05.

Poczucie bezpieczeństwa u młodzieży – zróżnicowanie próbki badawczej

Badanie tej zmiennej zostało przeprowadzone z zastosowaniem Kwestionariusza KPB-PO. Do badań przeznaczono wyniki 150 osób obojga płci. Uzyskane w ten sposób wyniki zebrano w tabelach zbiorczych i obliczono dla nich wskaźnik poziomu PB. Aby ustalić stopień zmienności w grupie oraz rozkład wyników, ułożono szereg rozdzielnicy. Segregacji obserwacji dokonano metodą kreskową (Tab. 3).

Jako podstawę wyodrębnienia grup skrajnych przyjęto kryterium odchylenia standardowego ($S=11.847$), jako że rozkład wszystkich wyników zbliżony jest do normalnego. Jedną skrajną grupę stanowią osoby, które uzyskały wyniki poniżej jednego odchylenia standardowego (mniej niż 37 punktów).

Tabela 3. Rozkład liczebności uzyskany w skali KPB-PO

Granice zapisowe	Liczebności	N	%
12–17.583	X	1	0.667
17.583–23.167		0	0
23.167–28.75	XXXXX	5	3.333
28.75–34.333	XXXXXXXXXXXX	11	7.333
34.333–39.917	XXXXXXXXXXXXXXXXXXXX	18	12
39.917–45.5	XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX	28	18.667
45.5–51.083	XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX	21	14
51.083–56.667	XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX	31	20.667
56.667–62.25	XXXXXXXXXXXX	12	8
62.25–67.833	XXXXXXXXXXXX	15	10
67.833–73.417	XXXX	4	2.667
73.417–79	XXXX	4	2.667
Razem		150	100

Tabela 4. Wynik średni dla wszystkich osób w KPB-PO (N=150)

Średnia arytm.	Odch. stand.	Wariancja	Liczebność	W. minim.	W. maks.	Błąd stand.
48.707	11.847	140.356	150	12	78	0.967

Druga grupa skrajna obejmuje osoby, które uzyskały wyniki powyżej jednego odchylenia standardowego (tj. więcej niż 60 pkt.). Przyjmując przedstawione wyżej kryterium według odchylenia standardowego, otrzymano następujące grupy osób:

Grupa o niskim wskaźniku poczucia bezpieczeństwa (nPB). Do tej grupy należy 27 osób. Osoby, które osiągnęły niskie wskaźniki określam jako osoby, które charakteryzują się nasileniem się tendencji neurotycznych, zaburzeniami w zakresie dobrego samopoczucia, trudnościami w przystosowaniu się, konfliktowością. Biorąc zaś pod uwagę bardziej podstawowe czynniki można powiedzieć, że niskie poczucie bezpieczeństwa oznacza: poczucie wyodrębnienia się, wyobcowania, izolacji; poczucie chwiejności, przypadkowości, chaotyczności, niepokoju; poczucie niepewności, onieśmienia, niższości.

Grupa o wysokim wskaźniku poczucia bezpieczeństwa (wPB). Znalazło się tu 29 osób. Określam je jako osoby, które charakteryzują się względnie dobrym zaspokojeniem podstawowych potrzeb psychicznych i motywacyjnych predyspozycji do spontanicznej samoaktualizacji; dbałością o dobre samopoczucie, odpowiednią pozycją w otoczeniu oraz efektywnym wykorzystaniem własnych sprawności i uzdolnień do skutecznego radzenia sobie z realizacją ważnych dla siebie zadań życiowych. Z uwagi zaś na bardziej podstawowe czynniki można dodać, że wysokie poczucie bezpieczeństwa oznacza: poczucie bliskości z innymi, światem, poczucie zadowolenia; poczucie stabilności, ładu, uporządkowania; poczucie zaufania do siebie, afirmację siebie.

Tabela 5. Wyniki średnie dla grup skrajnych w KPB-PO

Grupy skrajne	Średnia arytm.	Błąd stand.	Odch. stand.	Liczebność	t	p
Grupa nPB	31.926	1.031	5.356	27	25.313	0.0001
Grupa wPB	66.069	0.879	4.735	29		

Liczebność grup skrajnych jest bardzo zbliżona do siebie, a różnica między wynikami średnimi tych grup jest statystycznie istotna na poziomie $p=0.0001$.

Wyniki badań Kwestionariuszem Osobowości Cattella – PF 16

Wyodrębnienie ewentualnych różnic i podobieństw między wymienionymi grupami w zakresie przeciętnych profili ich cech osobowości pozwoli dać odpowiedź na pytanie, czy i w jakim zakresie poczucie bezpieczeństwa łączy się z osobowością człowieka w zakresie cech ujmujących niepokój. Interpretację cech cattellowskiego modelu osobowości przeprowadzono na podstawie skali stenowej, obliczonej według norm polskich różnych dla kobiet i dla mężczyzn. W skali stenowej wartość średnią czynnika określa się zasadniczo na poziomie 5,5 stenu. Wyżej znajdują się wyniki dodatnie (+), a niżej ujemne (–) danego czynnika. Obok zestawienia statystycznego podana jest krótka psychologiczna interpretacja czynników, które różnicują poszczególne grupy (zob. Chlewiński 1987).

Tabela 6. Porównanie średnich wyników w skalach Cattella dla grup nPB i wPB

Czynnik	Grupy badawcze				Istotność różnic	
	nPB		wPB			
	M	s	M	s	t	p
A	6.63	2.078	7.034	1.842	0.773	0.4431
B	4.852	2.214	5.621	2.007	1.363	0.1785
C	1.852	1.379	5.069	2.282	6.326	0.0001
E	2.667	1.861	4.034	1.899	2.72	0.0088
F	3.778	1.783	4.241	1.746	0.983	0.33
G	6.63	1.644	7	1.626	0.847	0.4006
H	2.556	1.476	5.586	2.009	6.393	0.0001
I	7.259	1.375	6.69	1.854	1.298	0.1998
L	7.185	2.001	4.345	1.778	5.623	0.0001
M	7.222	1.34	5.517	1.639	4.243	0.0001
N	1.815	1.145	2.276	1.556	1.255	0.2148
O	9.815	0.396	4.862	1.846	13.642	0.0001
Q1	3.667	1.664	3.483	1.43	0.445	0.6584
Q2	6.037	2.157	6.724	1.688	1.333	0.1883
Q3	3.593	1.448	6.172	1.754	5.977	0.0001
Q4	7.63	1.822	2.379	1.59	11.509	0.0001

Uzyskane wyniki pozwalają zauważyć, że osoby zróżnicowane pod względem poczucia bezpieczeństwa różnią się w niektórych cechach osobowości.

Grupa wPB jest bardziej zrównoważona emocjonalnie, bardziej stabilna i realistycznie podchodząca do życia niż grupa nPB. Osoby z grupy wPB wykazują wyższe skłonności do dominowania, natomiast osoby z grupy nPB są bardziej submisyjne, uległe. Dla grupy wPB charakterystyczne są takie cechy, jak: towarzyskość, śmiałość w sposobie bycia. Dla grupy zaś nPB charakterystyczne są następujące cechy: nieśmiałość, ostrożność, rezerwa, tendencja do zamykania się w sobie, mniejsza odporność w sytuacji zagrożenia. Grupa nPB odznacza się większą skłonnością do zazdrości, podejrzliwości, zgryźliwości, sztywności, obojętności. Osoby z grupy nPB charakteryzuje niekonwencjonalny i niezależny sposób bycia, ekscentryczność, zainteresowania estetyczne i abstrakcyjne, mała praktyczność, niedbałość o sprawy codzienne. Dla osób z grupy wPB charakterystyczne jest zainteresowanie sprawami codziennymi. Osoby z grupy nPB mają skłonności depresyjne, odczuwają lęk przed niepowodzeniami, mają skłonność do zamartwiania się, braku zaufania do siebie, do zmienności nastrojów, poczucia winy, wyrzutów sumienia. Osoby z grupy wPB potrafią panować nad swoimi uczuciami, postępować rozważnie, wytrwale i w sposób zaplanowany. Natomiast osoby z grupy nPB są mniej rozważne, mniej wytrwale i słabiej kontrolują swoje emocje. Tak więc grupę nPB można określić jako tę, która wykazuje pewne skłonności do dezintegracji. Osoby z grupy nPB odznaczają się pobudzeniem sfery popędowej i nieumiejętnością odprężenia. Mają skłonności do przeżywania frustracji, które stają się źródłem przemęczenia, niepokojów i lęków, a w przypływie samokrytycyzmu mogą wywołać brak zaufania do siebie. Osoby z grupy wPB potrafią się odprężyć psychicznie, przystosować się do warunków, przeżywają mniej lęków i niepokojów.

Niepokój u młodzieży w grupach o różnym poczuciu bezpieczeństwa

Cattell przypisywał czynnikom posiadającym duży ładunek emocjonalny ważną rolę w strukturze osobowości. Czynniki te stanowią ustalony za pomocą analizy czynnikowej tzw. czynnik niepokoju II stopnia. Cattell stwierdził, że następujące czynniki leżą u podłoża niepokoju: C–, H–, L+, O+, Q3– i Q4+. W rezultacie badań nad polską wersją Kwestionariusza osobowości wyodrębniono różny w stosunku do amerykańskiego skład zespołu niepokoju, jako czynnika II stopnia. Zawiera on tylko 4 czynniki I stopnia: C–, H–, O+, Q4+.

Tabela 7. Porównanie średnich wyników w czynnikach Niepokoju dla grup nPB i wPB

Czynniki	Grupy badawcze				Istotność różnic	
	nPB		wPB			
	M	s	M	s	t	p
C–	1.852	1.379	5.069	2.282	6.326	0.0001
H–	2.556	1.476	5.586	2.009	6.393	0.0001
L+	7.185	2.001	4.345	1.778	5.623	0.0001
O+	9.815	0.396	4.862	1.846	13.642	0.0001
Q3–	3.593	1.448	6.172	1.754	5.977	0.0001
Q4+	7.63	1.822	2.379	1.59	11.509	0.0001

Należy zauważyć, że czynniki, które określają niepokój, wyraźnie różnicują grupy skrajne. Dotyczy to wszystkich 6 czynników. Oznacza to, że osoby z grupy nPB charakteryzują się wysokim poziomem niepokoju. Natomiast wyniki grupy wPB mieszczą się w granicach średnich tej skali między 4 a 6 stenem. Jedynie czynnik Q3 wykracza poza tę granicę. Grupę wPB w odniesieniu do czynnika Q3 można scharakteryzować w następujący sposób. Osoby te charakteryzują się wysoką samokontrolą i siłą woli, jako zachowania, w którym ujawniają trwałość swoich zainteresowań, nie marzą na jawie, nie spędzają czasu na myśleniu o tym „co mogłoby być gdyby”. Wytrwale przełamują przeszkody, nie są ciekawi co myślą o niej inni ludzie, nie podniecają się i nie denerwują tym, co robią i mają robić, lubią rozwiązywać trudne problemy, potrafią odprężyć się, kiedy okoliczności tego wymagają, kontrolują swoje emocje, nie mają nerwowych nawyków, potrafią skoncentrować się na pracy, nie przejmują się jakąś niedokończoną pracą, nie są łatwo „urażliwe”.

Następna cecha to dojrzałość emocjonalna (C). Osoby z grupy wPB ujawniają stałość uczuć, są wolni od neurotycznych symptomów, nie ujawniają zachowań hipochondrycznych, posiadają poczucie życiowego realizmu, nie zamartwiają się, są stali w postępowaniu, kontrolują swoje zachowanie, chłodni, cierpliwi, obstają przy czymś do końca, lojalni. Liczący się z regułami obowiązującymi w danej kulturze. A oprócz tego są zadowoleni, zrównoważeni, nie ujawniający nerwowego znużenia, twardzi, praktyczni, sumienni, rzetelni, taktowni, respektujący prawa innych, stali w nastrojach. Następny czynnik z omawianej grupy to L. Osoby z grupy wPB są ufni, rozumiejący i akceptujący innych, układni, lubiący dom rodzinny, łatwi w pożyciu, lubiący zmiany i przygody, weseli, wrażliwi. Czynnik O pozwala stwierdzić, że osoby z grupy wPB mają zaufanie do siebie, życzliwie akceptują zachowanie innych, są twardzi dla siebie i innych, działają żywo i z rezerwą. Czynnik Q4 pokazuje, że wysokie napięcie ergiczne jest charakterystyczne dla grupy nPB. Świadczy to o dużym napięciu nerwowym, pobudzeniu, nieumiejętności odprężenia się, o nadmiernej aktywności, o trudności przystosowania się do warunków, w których jednostka się znajduje. Chodzi tu o jakieś o ponadprzeciętne pobudzeniu sfery popędowej przy równoczesnej nieumiejętności odprężenia. Wytwarza to stany frustracyjne, które jednostka przyjmuje z trudem, oraz które stają się źródłem przemęczenia, niepokoju i lęków.

Wyróżnione przez Cattella zespoły czynników II rzędu: niepokój i introekstrawersja, należą do stanów psychologicznych, zidentyfikowanych na drodze badań empirycznych, potwierdzonych statystycznie. Charakteryzują się zarówno właściwościami psychologicznymi, jak i przejawami fizjologicznymi. Ujawniają strukturę złożoną i całościową.

Gdy chodzi o genezę niepokoju i konsekwentnie, interpretację jego przyczyn i skutków, to Cattell wskazuje na kilka możliwych źródeł i dopuszcza szereg interpretacji. Może on mieć swoje odniesienie przyczynowo-skutkowe zarówno do biologicznego wymiaru egzystencji, jak i do jego psychicznej i noetycznej dymensji, według klasyfikacji wymiarowej tu przyjętej. Niepokój jest tym doświadczeniem egzystencjalnym, który przenika całość psychiki. Jest trudno identyfikowalny od strony rozpoznawania przyczyn. Jawi się poprzez fakty destrukcji funkcji psychofizycznych i dezintegruje całość egzystencji. Teza o zależności i powiązaniu poziomu niepokoju z ogólnym samopoczuciem, funkcjonowaniem i efektywnością osobowościową jest powszechnie akceptowana.

Podsumowanie i dyskusja wyników

Celem pracy było psychologiczne pogłębienie wiedzy na temat potrzeby bezpieczeństwa. Nie ulega wątpliwości, że odgrywa ona ważną rolę w życiu człowieka. Mówi się o niej coraz częściej w środkach masowego przekazu. Wszelkie akty agresji, zagrożenie, wojny, brak podstawowych środków do życia, dotyczą zasadniczo jednej kwestii – człowiek chce i dąży do tego, aby żyć bezpiecznie. Nawet gdy walczy i niszczy, to często dlatego, aby mieć zapewnione bezpieczeństwo swoje, swojej rodziny czy ojczyzny. Różne instytucje państwowe i prywatne próbują organizować różne akcje, aby ludziom żyło się coraz bezpieczniej. Okazuje się jednak, że nawet w społeczeństwach, które nie muszą walczyć o wolność, a ich byt materialny jest zapewniony, ludzie często mówią o poczuciu zagrożenia i niepewności. Wiadomo też, że zapewnienie potrzeby bezpieczeństwa nie kończy się na bezpiecznych granicach, zdrowiu i dobrach materialnych. Jest ono czymś tak podstawowym w człowieku, że dotyka nawet najbardziej głębokich pokładów ludzkiej osobowości. Nawet ci, którzy obiektywnie wydają się być szczęśliwi, przeżywają głębokie nieraz poczucie zagrożenia i niepewności. Stąd coraz częściej mówi się o jakimś bardziej podstawowym, egzystencjalnym lęku współczesnego człowieka, o coraz bardziej powszechnie występującej osobowości neurotycznej i nieustannym dążeniu człowieka do spokoju, bezpieczeństwa, stabilności, pewności. Świat tego jednak człowiekowi zapewnić nie może, choć próbuje. Nie dotyka bowiem istoty problemu, który leży raczej po stronie samego człowieka, aniżeli po stronie zewnętrznych uwarunkowań.

Gdy więc mówimy o pogłębieniu problematyki potrzeby bezpieczeństwa, to chcemy w ten sposób podkreślić rolę samego człowieka i sposób funkcjonowania jego osobowości. Wiadomo, że na poczucie bezpieczeństwa człowieka składają się liczne uwarunkowania. Mówią o nich coraz liczniejsze opracowania naukowe, potwierdzane wieloma badaniami. W niniejszej pracy skupiono się jedynie na niektórych osobowościowych korelatach poczucia bezpieczeństwa. Stąd duże znaczenie miało precyzyjne określenie tej zmiennej psychologicznej, jaką jest poczucie bezpieczeństwa. W tym względzie skorzystano z propozycji Masłowa, dla którego poczucie bezpieczeństwa nie jest tylko jakąś wyodrębnioną cechą psychiczną, ale stanowi coś więcej – syndrom. Według Masłowa i zbudowanego na jego teorii wskaźnika operacyjnego, na poczucie bezpieczeństwa składają się trzy aspekty (czynniki): poczucie bliskości, poczucie stabilności i poczucie zaufania do siebie. Poczucie bliskości, dotyczy bliskości z innymi, światem, poczucie zdomowienia. Poczucie stabilności oznacza poczucie ładu, uporządkowania. Wreszcie poczucie zaufania do siebie, które jest afirmacją siebie, poczuciem pewności i swojej wartości. Cechy zaś przeciwne oznaczają niski poziom lub nawet barak poczucia bezpieczeństwa.

Problem pracy dotyczył odpowiedzi na dwa pytania. Pierwsze: czy młodzież różni się poziomem poczucia bezpieczeństwa i drugie: jakie cechy osobowości korelują z wysokim poczuciem bezpieczeństwa. Aby odpowiedzieć na te pytania, zastosowano dwie metody psychologiczne. Dla pierwszego pytania był nim Kwestionariusz KPB-PO badający poziom poczucia bezpieczeństwa. Dla pytania drugiego zastosowano Kwestionariusz Osobowości Cattella. Ma on tę zaletę, że obejmuje najbardziej podstawowe

cechy osobowości, a ich odpowiednia konfiguracja daje możliwość dokładnego opisu osobowości człowieka w aspekcie niepokoju.

W wyniku przeprowadzonych badań empirycznych na próbie 150-osobowej młodzieży studenckiej uzyskano wyniki, które dają prawo wyciągnąć wnioski. Przede wszystkim okazuje się, że młodzież rzeczywiście różni się między sobą poczuciem bezpieczeństwa. Osoby o niskim wskaźniku poczucia bezpieczeństwa charakteryzują się nasileniem tendencji neurotycznych, zaburzeniami w zakresie dobrego samopoczucia, trudnościami w przystosowaniu się, konfliktowością. Natomiast osoby o wysokim wskaźniku poczucia bezpieczeństwa charakteryzują się względnie dobrym zaspokojeniem podstawowych potrzeb psychicznych i motywacyjnych predyspozycji do spontanicznej samoaktualizacji, dbałością o dobre samopoczucie, odpowiednią pozycją w otoczeniu oraz efektywnym wykorzystaniem własnych sprawności i uzdolnień do skutecznego radzenia sobie z realizacją ważnych dla siebie zadań życiowych.

Uzyskane wyniki pozwalają zauważyć, że osoby zróżnicowane pod względem poczucia bezpieczeństwa różnią się w niektórych cechach osobowości. Osoby o wysokim poczuciu bezpieczeństwa są bardziej zrównoważone emocjonalnie, bardziej stabilne i realistycznie podchodzące do życia. Są bardziej towarzyskie, śmiałe. Potrafią panować nad swoimi uczuciami, postępować rozważnie, wytrwale i planowo. Potrafią się odprężyć psychicznie, przystosować się do warunków, przeżywają mniej lęków. Osoby z grupy o niskim poczuciu bezpieczeństwa są bardziej submisyjne, uległe. Dla osób z tej grupy charakterystyczne są następujące cechy: nieśmiałość, ostrożność, tendencja do zamykania się w sobie, mniejsza odporność w sytuacji zagrożenia. Mają też większe skłonności do zazdrości, podejrzliwości, obojętności. Osoby te cechuje ekscentryczność, mała praktyczność. Mają skłonności depresyjne, odczuwają lęk przed trudnościami, mają skłonność do zamartwiania się, braku zaufania do siebie, do zmienności nastrojów, poczucia winy. Są mniej rozważne, mniej wytrwale i słabiej kontrolują swoje emocje. Mają skłonności do przeżywania frustracji, które stają się źródłem przemęczenia, niepokoju i lęków.

To, co wysuwa się na pierwszy plan, to ścisły związek niskiego poczucia bezpieczeństwa z różnego rodzaju cechami neurotycznymi. W rezultacie brak poczucia bezpieczeństwa dezorganizuje funkcjonowanie psychiczne człowieka, nie pozwala na pełny rozwój. Człowiek taki jest jakby zablokowany psychicznie. Jego sfera emocjonalna wydaje się być bardzo rozchwiana, szarpana różnymi przeciwieństwami, zmiennymi nastrojami, co też wpływa niewątpliwie na samoocenę, która jest zaniżona.

Trudno z takich badań wyprowadzać wnioski co jest przyczyną, a co jest skutkiem braku poczucia bezpieczeństwa. Jedno jest niewątpliwe, ten brak łączy się z ważnymi sferami osobowości człowieka. Niewątpliwie czynniki zewnętrzne mają duży wpływ na poczucie bezpieczeństwa. Wydaje się jednak, że chodzi jeszcze o coś więcej, a mianowicie o to, co psychologia egzystencjalna nazywa poczuciem sensu życia. Poczucie bezpieczeństwa buduje się na czymś bardziej podstawowym niż tylko na zapewnieniu sobie wygodnego, bogatego i wolnego od zmartwień życia. Takie poczucie bezpieczeństwa nie daje człowiekowi poczucia pełni życia. Daje tylko jakąś namiastkę, z której ciągle jest człowiek niezadowolony. Jakże więc ważne okazuje się takie kształtowanie osobowości, gdzie jest miejsce nie tylko na zapewnienie człowiekowi warunków materialnych, ale przede wszystkim możliwości rozwoju duchowego. Ten zaś opiera się nie tyle na zasadzie „mieć”, ile na postawie „być”. Ta z kolei musi uwzględniać wartości, sens życia, wolność i odpowiedzialność.

Bibliografia

- Chlewiński, Z. (1987), *Postawy a cechy osobowości*. Lublin: TN KUL.
- Maslow, A. (1964), Teoria hierarchii potrzeb. [w:] Reykowski J. (red.), *Potrzeby osobowości i motywacji w psychologii amerykańskiej*. Warszawa: PWN.
- Maslow, A.H. (1990), *Motywacja i osobowość*. Warszawa: IW Pax.
- Maslow, A.H. (1983), Obrona i rozwój. *Nowiny Psychologiczne*, 8–9, s. 26–40.
- Nowakowska, M. (1970), Polska adaptacja 16-czynnikowego kwestionariusza osobowości R.B. Cattella. *Psychologia Wychowawcza*, 27, 4, s. 478–500.
- Nowakowska, M. (1971), Krytyczna analiza strategii badawczej R.B. Cattella. *Przegląd Psychologiczny*, 21, s. 13–32.
- Sanocki, W. (1986), *Kwestionariusze osobowości w psychologii*. Warszawa: PWN.
- Uchnast, Z. (1997), Prężność osobowa: Empiryczna typologia i metoda pomiaru. *Roczniki Filozoficzne*, 45 (4), s. 27–51, Lublin.
- Uchnast, Z. (1990), Metoda pomiaru poczucia bezpieczeństwa. [w:] Januszewski, A., Uchnast, Z., Witkowski, T. (Red.) *Wykłady z psychologii w KUL*, t. 5, s. 95–108, Lublin.

Zdzisław WÓJCIK

Correlation between Adolescents' Sense of Security and Their Anxiety

Summary

This study is aimed at psychological exploration of the issue of young people's sense of safety. This stage of development has been selected as the most interesting one from the psychological point of view. Moreover, when making allowances for the situation of contemporary adolescents, it becomes important from the social point of view. Hence – the studied issue consists of two questions: “Is there any difference between adolescents in their sense of security?”, and “What is the correlation between the sense of security and anxiety-determining traits of personality?”. The Questionnaire of the Sense of Security and Personal Vigour (KPB-PO by Uchnast, 1997) was selected to determine the level of the dependent variable. This questionnaire measures the sense of safety in the aspect of closeness, stability, and mutual trust. Another method was Cattello's Personality Questionnaire, because some of the 16 factors measurable with this method can be used for determining so-called second-degree factor, i.e. anxiety.

The study involved 150 people aged 19 to 22. The report contains three paragraphs. In the first one, theoretical aspects of the need for security in A. Maslov's depiction are discussed. The second one presents the research procedures, i.e. methods, aim of the study, questions, and researcher's hypotheses, as well as the study sample. The third one contains results of empirical studies, as well as qualitative and quantitative analysis of the results.

The obtained results reveal that people who are different in terms of their sense of security are also different in terms of certain personality traits. Close association between low sense of security with various kinds of neurotic traits, especially with anxiety. This results in the fact that the lack of one's sense of security disorganizes his or her mental functioning and hinders his or her complete development. The afflicted people are somehow mentally blocked. Their emotion-related spheres seem to be wavering, torn by various conflicting and changing moods.